

Ponikelské křížky a kaple

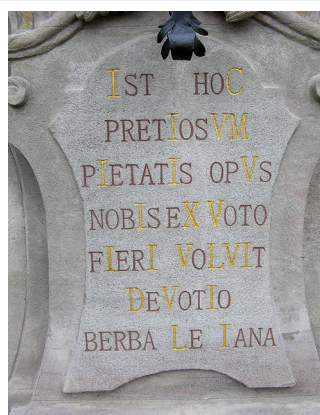
Desátá vycházka po stavebních zajímavostech Poniklé budiž věnována drobným sakrálním stavbám zdobícím komponovanou kulturní krajinu našich zbožných předků. Za cíl si vytýčíme návštěvu volně stojících nábožných soch a křížků a také jedné kaple. Až na jindy si ponecháme stavby umístěné na hřbitovech i pomníky padlým, věnovat se budeme pouze stavbám pocházejícím z 18. a 19. století (které, jak známo, skončilo až tragickým rokem 1914).

Dva Janičci, každý úplně jiný

Sotva můžeme naše dnešní putování vyprávět od jiného, než nejstaršího a zároveň dalece nejskvostnějšího do kamene vysochaného díla stojícího v naší vsi. Socha sv. Jana Nepomuckého u Tuláčkovy návsi je vysoce hodnotná profesionální kamenická práce z roku 1750, po zásluze vedená jako kulturní památka. Jemně tesané rysy světcovy tváře, záhyby látek a krajkovi, jakož i celková vzdušnost a elegance sochařské kompozice odkazují na autora širokého rozhledu, byť jeho jméno nám není známo. Monumentálnost sochy podtrhují masivní kamenná balustráda (zábradlí) a mohutný zdobný podstavec nesoucí krom sochy světce také čtyři andělské hlavy. Přední strana podstavce hlásá latinský nápis, který uvádíme včetně volného překladu.

Poměrně zajímavá je i historie sochy. Původně stála o několik metrů dál (při čelním pohledu směrem vpravo), ustoupila však pozdější stavbě patrového domu pana Josefa Noska (dnes čp. 123 – Kadaví, Janatovi). Sochu tak musel pan Nosek na své náklady přemístit, znovu postavit a „oštafirovat“. K tomu získal povolení jak farního, tak obecního úřadu. Dle zápisu farní kroniky se odehrálo stěhování následovně: „Socha vyzdvížena na jaře r. 1898 – dána byla do dvoru farního – kdež až do podzimu r. 1899 – kde p. stavitelem Hájkem z Roketnice na náklad p. Jaroslava Noska byla na nynějším místě postavena a teprve na jaře r. 1900 – ke dni 16. května 1900 – od p. Jana Holubce natěrača v Poniklé čp. 100 – nově natřena a upravena.“ Oním natřením

IST HOC
PRETIOSVM
PIETATIS OPVS
NOBIS EX VOTO
FIERI VOLVIT
DEVOTIO
BERBA LE IANA

V TOMTO
CENNÉM
ZBOŽNÉM DÍLE
Z OBĚTI NÁM
MŮŽE SE ZJEVIT
BOHABOJNOST
JANA

Baroko bylo až překvapivě hravé – kdo chce, může si vylústit tajenku tak, že sečte nominální hodnoty vyzlacených liter coby latinských číslovek. Pokud barokní autor nepochybil, a pokud se nespletete ani Vy, měli byste se dopočítat letopočtu, kdy byla socha tak umně vytesána.

Černobílý snímek z roku 1963 dokládá, jak plně barevné dřívě sousoší bývalo.

Mohutnou stavbou nepomucenského sousoší v životní velikosti vyvrcholil barokní vzmach Poniklé. Nikdy dřívě a nikdy potom nevzniklo u nás tolik umělecky zajímavého jako v letech na přelomu 17. a 18. věku. Kostel 1682, fara 1721, část kostelní výzdoby cca 1740, a konečně sv. Jan na návsi 1750. Houbeles temno!

se míní dříve běžná polychromie. Dnes se většinou sochy ponechávají v podobě přírodního kamene jen s některými vyzlacenými prvky, dříve však naopak hýřily realistickými barvami.

Přestože je zejména socha sv. Jana vyvedena v kvalitním kameni, více než čtvrt tisíciletí povětrnostních vlivů, ne vždy ideálních restaurátorských zásahů i prašivé lidské sprostoty (zcizení andálků) dovedly sousoší na počátku 21. století až na práh havarijního stavu. Rozsáhlé kompletní restaurování sochy provedl „za pět minut dvanáct“ v letech 2011–2013 akademický sochař Ondřej Sklenář z Lužan. Socha byla také doplněna o věrné kopie čtyř zcižených postranních andálků. Během restaurování byl pod sochou zbudován nový bytelný základ a byla odstraněna nepůvodní betonová deska skrývající část kamenného schodiště. Po dohodě s památkáři byla socha ponechána v barvě přírodního kamene, díky čemuž ještě více vynikne vysoká kvalita kamenické práce.

To přívlačká socha Jana Nepomuckého je „z úplně jiného těsta“. V porovnání s ponikelským kolegou je přívlačká statue rozkošně lidově naivní. Neznámý autor první poloviny 19. století zde vytesal lidovou parafrázi na barokní sochu, která sice neoslňuje kamenickým umem, nicméně svým zasněním do krajiny důstojně představuje nepomucenský kult. Umístěna nad cestou stoupající strmě od železničního přejezdu u pečovatelského domu shlíží důstojně do Jizerského údolí, tak jako stovky a tisíce jiných zpodobnění tohoto světově nejoblíbenějšího českého světce po celém světě (nejvíce ve střední Evropě a díky jezuitským misionářům i v jižní Americe).

Je vlastně obdivuhodné, jakou oblibu si Jan Nepomucký, vrstevník Karla IV. a Václava IV., zhruba tři a půl století po své smrti získal. Vedle silného osobního příběhu nešťast-

Aj, to vzdušné baroko, pohlazení pro oko! Povšimněte si, jak lze do kamene, když se to umí, vytesat jemnost krajky, zvlněnost roucha i jednotlivé vystupující žilky na ruce. A když se až titěrná jemnost detailu spojí s naopak dramaticky laděnou rozmáchlou komposicí, to pak zůstane divák stát v němém úžasu.

Legendami zdůrazňované nevyzrazení zpovědního tajemství bývá symbolizováno prstem na ústech, nebo v našem případě zámek, zde opatrovaným kopiemi dvou andělských hlav. Jiným atributem je jazyk, který měl být nalezen v 18. století v Janově lebce neporušený, a i ten je na ponikelské soše ve zlacené podobě k nalezení.

ného Janíčka z Pomuku v tom jistě svoji roli sehrává z mnoha chytře kalkulovaných důvodů snovaná církevní politika. Svatojánská doba je krásná – den je dvakrát delší než noc, kvete čarobejlí a na Přívlace se (už zase) slaví pouť!

Kompletní rekonstrukci sochy, která se již nacházela v havarijním stavu, provedl v roce 2013 akademický sochař Jiří Kašpar z Mostku. Socha byla v odkazu na barokní (a zde doposud přežívající) tradici decentně polychromována, tedy obarvena. Ne již v oněch až křiklavých barvách, ale v takovém dnešním vkusu přece jenom lépe vyhovujícím decentním pastelovým ladění.

Pokud máte někdo nějaké tajemství, které musí ven, nešeptejte ho do staré zrádné vrby. Svěřte ho šepetem Janíčkovi, ten má uchování tajemství v popisu práce.

Přívlačký svatý Ján v mírně podživotní velikosti je vynášen zdobeným hranolovým dříkem s volutovými křídly a vrchní římsou, který je ještě posazen na mohutném soklu s dalším schodišťovým stupněm u jeho paty. To vše zasazeno do prudkého svahu přidává světcu na monumentalitě.

Jan je v křesťanské ikonografii nejčastěji zobrazován po vzoru sochy Jana Brokoffa z Karlova mostu jako kanovník v chórovém oděvu, tedy v klerice (spodní dlouhé splývavé roucho), rochetě (krajkami zdobené svrchní roucho), almuci (kožešinový plášť) a s biretem (čtyřstranná pokrývka hlavy). Janova svatozář je doplněna pěti hvězdami, v ruce drží kříž a těž palmovou ratolest. Palma je symbolem vítězství, hvězdy zastupují legendu, podle níž vltavští rybáři našli po smrti Janovo tělo, případně pět ran Kristových či písmena latinského tacui (mlčel jsem).

Třikrát za Pannou Marií

V našem údolí vždycky frčely hvězdy! Svatozáře patronů jsou obvykle znázorňovány zlatým prstencem a snad pouze dva světci činí výjimku a kolem hlavy jim případně září svatozář ze zlatých hvězd. Krom již zmíněného Jana Nepomuckého má toto privilegium ještě Ježíšova matka Panna Marie (byť často je nahrazena svatozář symbolem koruny).

První Mariánské zastavení nás čeká na Jilmu u tamní kaple přistavěné ve druhé polovině 19. století k domu čp. 389, na tarasu nad serpentinou místní silničky. Její stavba byla tenkrát soukromým podnikem vzešlým ze zážitků pětice jilemských poutníků do Jeruzaléma. A jelikož Přívlaka s Jilmem bývala přifařena k Roprachticím a vlastního kostela neměla, jedná se o nejvýraznější náboženskou stavbu na našem pravém břehu Jizery. Chvilí to s ní vypadalo vážně bledě, ale díky soukromé iniciativě manželů Jandurových povstala před sedmi lety zpět v původní vnější kráse. Bělostí zářící fasáda přízemní zděné stavby založené na obdélném půdorysu s obloukovým závěrem je dnes zastřešená šindelovou střechou a citlivě doplněna o historicky přesné a vkusné zdobné detaily.

Interiér kaple se, žel, nedochoval, neboť byla její výzdoba roku 1992 rozkradena. A přestože se tak stalo vlastně až docela nedávno, bohužel snad neexistuje jediná pořádná fotografie, která by někdejší výzdobu kaple zachytila (pokud snad ano, prosím, podělte se). Proto budeme muset zapojit představivost a k tomu jedinému dochovanému nápisu „Svatá Maria, oroduj za nás“ si budeme někdejší výzdobu představovat na základě popisu, který mi před lety poskytla paní Miluška Holásková z Přívlaky. Dominantou nevelké kaple byla na oltáři stojící soška Panny Marie se sepjatýma rukama, v nichž držela růženec s dřívkem z Jeruzaléma, odkazem tot' na onu zmíněnou pouť. Marie stála v umělé jeskyni s goticky lomeným vchodem, jejíž stěny tvořila řasená, skálu imitující, textilie. Gotický oblouk portálu do jeskyně byl pak lemován papírovými povoskovanými růžemi.

Na bočních stranách kaple pak stály ještě dvě sošky. Po Mariině pravici svatý Florián s vědrem hasícím hořící budovu a po její levici svatý Jakub. Všechny tři hlavní figury byly vysoké cca 30 až 40 centimetrů a měly být údajně vyřezány místním řezbářem z rodu Štěrů, jejichž potomci dodnes na Jilmu pobývají. Vnější výklenek nad vstupem do kaple pak zdobila ještě soška sv. Prokopa.

Jen krátké zastavení si dopřejeme u přívlacké Panny Marie, která stojí na soukromém pozemku v tichu stromoví jen kousek pod přívlackým Nepomukem. Je to také Panna Marie Růžencová (tedy bez Jezulátka, ale zato s rukama sepjatýma k modlitbě. Socha stojí na kamenném podstavci připomínajícím rozeklanou skálu, která ve svém středu nese desku hlásající:

POD OCHRANU
TVOU
SE UTÍKÁME
SVATÁ BOŽÍ
RODIČKO

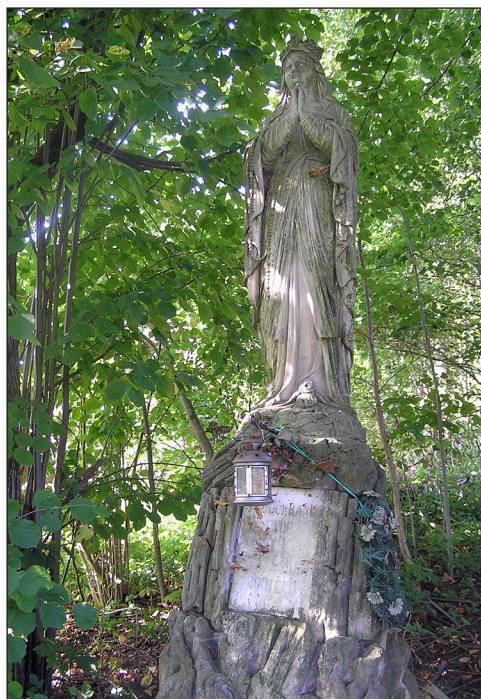
A obsahuje též dataci 1897.

Rekonstrukce kaple v roce 2016 byla skutečně důkladná.

Není to skoro zázrak, když soukromý investor použije své prostředky, aby přednostně opravil svoji kapli a nikoliv svůj s ní sousedící dům?

Panna Marie Růžencová na Přívlace.

Do třetice navštívíme Pannu Marii stojící dnes opět na svém původním místě u ohradní zdi někdejší ponikelské fary. Pečlivě vedená farní kronika nám o jejím pořízení v roce 1908 zachovává poměrně obšírné dobové svědectví pana faráře Josefa Stříbrného, které rádi ocitujeme:

„Občané chovali dávnou touhu, aby v obci byla postavena nějaká socha Mariánská. Touze té bylo za dost učiněno roku 1908. Ve chrámu Páně nalézají se dvě pokladničky pro dárky na ozdobu tohoto chrámu. Vybrané obnosy ukládají se do záložny a znamenají se ve vkladní knížce (...). Dne 1. ledna 1902 vykazuje knížka 5 K 10 haléřů. Od té doby stále výtěžek darů přidáván a úroky připočítávány, tak že dne 1. července 1908 jevila se hotovost 526 K 88 haléřů. Bylo tedy usneseno, ježto ve chrámě nejevila se žádná větší nutná okrasa, z peněz těchto poříditi sochu Panny Marie. Občané, respektive navštěvovatelé Chrámu Páně, chtěli sochu Panny Marie Lurdské. Duchovní správce byl však toho náhledu, by to byla jiná socha, ježto P. M. Lurdskou mají na blízké Přívlastce a na Jestřabí. (Pozn. TH: Panna Marie Lurdská bývá zobrazována v jeskyni, nebo ve skalách, možný je tedy odkaz na obě dříve zmíněné Panny Marie.) Byl náhled jeho za vhodný uznán a dáno mu na starost, by vyjednával se sochařem p. Antonínem Lukšem z Nové Paky jako velmi svědomitým pracovníkem. Bylo mu tedy dopsáno a on sdělil, že má právě hotovou vhodnou sochu Panny Marie Pomocnice. V únoru 1908 jel se duchovní správce s p. Harcubou („Poslů“) do Nové Paky na sochu podívat. Byla nenatřena, ale vypracování se líbilo. Když pak pan Lukeš sám přijel do Poniklé a promluvil s některými občany, udal celkovou sumu se zřízením spojenou, byla socha zakoupena a počátkem července r. 1908 postavena. Dříve bylo nutno upravit místo. Byl vybořen roh ohradní zdi a zeď nově postavena trochu do zadu, by získalo se větší prostory. Socha poté posvěcena dne 19. července r. 1908 nejjednodušším způsobem, neboť hnala se bouře, která po návratu průvodu do chrámu Páně silně burácela. (...)“

Dodejme ještě, že socha stála 340 K a další náklady na převoz a úpravu ohradní zdi činily dalších necelých 70 K.

Další zápis týkající se sochy už tak radostný není, neboť lakonicky konstatuje: „Uvedená socha byla r. 1968 v zimě shozena s podstavce a na 3 kusy rozbita, po opravě postavena v kostele. Stála na místě 60 let a najednou někomu „překázela“.

V kostele pak socha stála 30 let, než se roku 1998 za přispění mnoha farníků a obce vrátila na své původní místo. Této slavnosti se účastnilo přes 100 lidí z Poniklé i okolních farností, zpívaly se mariánské písně i loretánské litanie. A stejně jako před 90 lety při prvním svěcení bylo červencové počasí dosti rozmarné. Citujme opět z farní kroniky: „Celý den hustě pršelo a ještě i při mši svaté, ale než vyšel průvod, déšť přestal a slavnost u sochy se konala již za slunečného počasí. Panna Maria to zařídila.“

A tak nad návsí opět bdí Panna Maria a na podstavci má vytesáno:

Svatá MARIA
Matko Boží
pros za nás hříšné
nyní
i v hodinu smrti
naší
AMEN

Nákladem ctitelů Mariánských
Postaveno
r. 1908
obnoveno r. 1998

Mezi lety 1968 a 1998 nalezla na 30 let socha Panny Marie asyl v místním kostele. Natřena byla barvou, která byla před jejím návratem k farní zdi sejmuta.

Slavné procesí z roku 1998 prochází jedním velkým staveništěm, Poniklá toho času budovala svoji kanalisaci.

Podoba sochy Panny Marie s Ježíškem po poslední větší opravě panem Kašparem z roku 2014.

V rychlosti ještě stihneme tři kříže

O volně stojících křížích toho mnoho nevíme, proběhneme si je od nejvýše položeného směrem dolů do údolí.

Kavánův kříž stojí v remízku mezi dvěma lipami západně od Dolečku nad Poniklou na Kavánově roli. Na podstavci prý býval v minulosti výmluvný nápis odkazující k motivaci stavby kříže: „Pán Bůh dva syny vzal, zármutek v srdci zanechal.“ Pochází zřejmě z první poloviny 19. stol., na širokém soklu je osazen kónický hranolový dřík s vrchní římsou vynášející litinový kříž s korpusem Krista.

Kříž „Na stránce“ u rozcestí mezi hořením Kravínem a Zabylým je naopak přístupný velmi pohodlně a díky zbudovanému posezení a luxusnímu výhledu na malebnou Poniklou je častým místem vycházek. Stojí tu od roku 1868 a na svém nízkém soklu je osazen hranolovým dříkem s vrchní římsou vynášející litinový kříž s korpusem Krista a reliéfem Panny Marie. Podstavec hlásá citaci z Novozákonní epístoly k Filipenským:

Bůh vyvýšil ho a
dal jemu jméno
kteréž jest nad
všeliké jméno
aby ve jménu
Ježíše každé ko-
leno klekalo.

A konečně zmiňme ještě **Vítkův kříž** stojící od roku 1871 mezi dvěma lipami u rozcestí cest u „Pískovny“. Jako poděkování za uzdravení ho dal postavit Ignác Holubec na někdejší roli Holubců („Vítků“). Přesný text původního textu se nedochoval, nově oko poutníka čte:

Já jsem
Vzkříšení a život.
Kdo věřil ve mne
byť také umřel,
Živ bude na věky!

Na nízkém soklu je osazen hranolový dřík s vrchní římsou, do níž je vetknut litinový kříž. V roce 2012 Vítkův kříž svým nákladem kompletně opravil Pavel Auersvald, vzhledem k pozdějšímu vandalskému poškození byl pak letos znovu opraven nákladem obce restaurátorem Ivanem Kunetkou.

Je více než potěšitelné, jak se za poslední čtvrtstoletí podařilo postupně opravit veškeré drobné památky, které již mnohdy balancovaly na hraně zkázy. Dnes se všechny nacházejí v uspokojivém stavu vyžadujícím jen průběžnou údržbu. Možná tím nastává čas na debatu, jakou ozdobou veřejného prostoru by mohla přispět naše doba. Jenže víme všichni, jak těžká taková debata bývá...

■ **Pro zpravodaj připravil Tomáš Hájek**

Hlavní zdroje:

- Ponikelská farní kronika
- Jilemnicko – Drobné kulturní památky (kolektiv autorů)
- vzpomínky Milušky Holáskové
- archiv obce Poniklá

Poslední restaurátorský zásah na Kavánově kříži provedl v roce 2014 akademický sochař Jiří Kašpar.

Kříž „Na stránce“ v roce 2006 opravil kovář Martin Manych, fotografie zachycuje současnou podobu památky.

Opakovaně odlomený a vpsledku nekompletní litinový kříž byl nahrazen obdobným historickým kusem, Kristus porýzený ještě Ignácem Holubcem na něj byl přenesen.